

TORPAQ MUZEYİ AZƏRBAYCAN TORPAQ EHTİYATLARININ MÜHAFİZƏSİ VƏ RASİONAL İSTİFADƏ ÜZRƏ ELMİ TƏDQIQAT MƏRKƏZİ KİMİ

R.İ.MİRZƏ-ZADƏ

AMEA Torpaqşünaslıq və Aqrokimya İnstitutu

Torpaqşünaslıq və Aqrokimya İnstitutu nəzdində yaradılan torpaq muzeyi respublikanın toplanmış torpaq genofondunun həqiqi tədqiqat mərkəzidir. Tədqiqatlar bütün ekoloji-iqlim zonalarında aparılır: Böyük və Kiçik Qafqaz, Kür-Araz ovalığı, Lənkəran zonası və degradasiyaya uğramış texnogen torpaqlar və şoran torpaqlar. Torpaqşünaslıq elminin müxtəlif inkişaf mərhələləri üzrə torpaqların tədqiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Müxtəlif ekoloji şəraitdə mövcud olan torpaqlar həmişə bu və ya digər dərəcədə degradasiya proseslərinə səbəb abiotik amillərin təsirinə məruz qalır. Lakin insan fəaliyyəti də torpağın degradasiyaya uğramasına, onun morfogenetik göstəricilərinin dəyişməsinə səbəb ola bilər.

Alimlərin uzun illər ərzində apardığı tədqiqatlar göstərdi ki, morfoloji, fiziki-kimyəvi, bioloji xassələrini dərindən araşdırmadan tədqiq olunan torpaqları xarakterizə etmək, gələcəkdə isə genetik xüsusiyyətlərini təsvir etmək mümkün deyil. Respublikanın müxtəlif regionlarından götürülmüş torpaq monolitlərinin analitik və kartoqrafik analizləri, təsviri torpaqların sistematikasının təsnifatlandırılması zamanı, habelə onların konkret torpaq tipinə aid olmasını dəqiqləşdirərkən xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Bu problematikanın işlənilib hazırlanmasının əhəmiyyətini nəzərə alaraq biz : Kür-Araz ovalığı və Lənkəran vilayətlərinin torpaq təsnifatının sistematikasının tarixi inkişaf mərhələlərini araşdırmağı qarşıya məqsəd qoyduq.

Açar sözlər: torpaq, muzey, inkişaf mərhələləri, sistematika, zonalar.

Azərbaycanda kontrast ekoloji şəraitin olması respublikanın həm arid, həm də humid regionlarında geniş yayılmış, morfoloji, fiziki-kimyəvi və biotik xüsusiyyətlərinə görə fərqlənən torpaqları formalaşdırır.

Təbii olaraq, bu torpaqların ətraflı xarakteristikası üçün torpaq elmində istifadə olunan tədqiqatın klassik təsviri və kartoqrafik metodlarına əsaslanan müasir təsnifat və sistematika tələb olunur.

Buna görə də, torpaqların təsnifatı haqqında danışarkən aydınlaşdırma lıyıq ki, o, yalnız torpaqların kartoqrafiyası ilə deyil, eyni zamanda torpaq resurslarının qiymətləndirilməsi və uçotu, həmçinin torpaqların məhsuldarlığının səmərəli idarəetməsi ilə bağlı olan elmi və tətbiqi tədqiqatlar üçün zəruri metodlardır.

Əvvəlcə qeyd etməliyik ki, Azərbaycanın torpaqlarının ilkin təsnifatı S.A.Zaxarovun adı ilə bağlıdır. Sonradan bu təsnifat A.N.Dimo, V.P.Smirnov-Loginov, H.Ə.Əliyev, M.E.Salayev, M.P.Babayev kimi görkəmli alimlərin və başqalarının işləri də bura əlavələr olunmuş və təkmilləşdirilmişdir.

Azərbaycanda torpaqların vahid təsnifatının olmaması bir qayda olaraq subyektiv, bəzi hallarda isə torpaqların adlarının təhrif olunmuş şəkildə istifadəsi nomenklatura səhvlərinə gətirib çıxarıb. Bütün bunlar nəticədə kənd təsərrüfatının bir çox praktik məsələlərinin, torpaqların inventarlaşdırılmasının, onların kadastrının və təbii kənd təsərrüfatı rayonlaşdırılmasının həllinin qarşısını alır. Bura

həmçinin müxtəlif aqromeliorativ işlərin həyata keçirilməsi də aiddir.

Tədqiqatın obyekti və metodikası . İlk əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, dünya torpaqşünaslarının təsnifatı və sistematikası daim inkişaf edir və təkmilləşir. Buna görə də, torpaqların müasir təsnifatının hazırlanması dünya torpaq elminin nailiyyətlərinə əsaslanmalıdır. Bu cür yanaşmanı nəzərə alaraq bizim tədqiqatımızın obyekti iki regionun öz ekoiqlim şəraitinə görə müqayisə edilməsidir:

1. Kür-Araz ovalığını əhatə edən torpaqlar quru-çöl, subtropik iqlim şəraitində formalaşır.

2. Lənkəran vilayətini əhatə edən torpaqlar rütubətli, subtropik iqlim şəraitində inkişaf edir.

Kür-Araz ovalığını və Lənkəran vilayətinin torpaqlarının təsnifatlandırılmasının tarixi inkişaf mərhələlərini öyrənmək üçün biz Torpaqşünaslıq və Aqrokimya institutunun torpaq muzeyində nümayiş olunan torpaq monolitləri barədə məlumatlardan istifadə etmişik. Muzeyin ekspozisiyasında təbii zonalığa və təbii resurslara xüsusi diqqət yetirilmişdir. Bütün landşaft komponentlərinin kompleksliliyi və qarşılıqlı əlaqəsi göstərilmişdir. Əsas diqqət landşaftın “güzgüsü” kimi torpağa ayrılmışdır. Torpaq muzeyinin ekspozisiyasında nümayiş olunan bir sıra monolitlər böyük tarixi, ekoloji və muzey dəyərinə malikdir.

Tədqiqat metodikası qismində torpaqların nomenklaturası üzrə ümumiləşdirici, ilkin materiallar (M.E.Salayev, 1991), müqayisəli-coğrafi, rejim mü-

şahidləri, həmçinin Azərbaycanın torpaqsünaslarının klassik işlərindən istifadə edilib (V.R.Volobuyev, 1980; M.E.Salayev, 1999, M.P.Babayev, V.Q.Həsənov, Ç.M.Cəfərova, 2001; Q.Ş.Məmmədov, M.P.Babayev A.N.İsmayılov, 2002).

Nəticələrin müzakirəsi. Yuxarıda qeyd edilmiş alimlərin tədqiqatları sübut edir ki, bilavasitə irimiqyaslı torpaq tədqiqatı təcrübəsində siyahının dəqiqləşdirilməsi (onlarda aşağı taksonların olmadığına görə), həmçinin nomenklatura verilənlərinin natamamlığı, ətraflı torpaq xəritəsinin tərtib edilməsini və konkret regionların torpaqlarının təsnifatını məhdudlaşdırmışdır. Bütün bunlar nəticədə respublikanın vahid torpaq təsnifatının olmadığını təsdiqləyir.

Buna görə də bizim tədqiqatlarımızın əsas məqsədi öz torpaqəmələgəlmə və morfogenetik xüsusiyyətlərinə görə fərqlənən regionların torpaqlarının müqayisəli analizi idi. Kür-Araz ovalığı və Lənkəran vilayətinin torpaqlarının təsnifatlandırılmasının tarixi inkişaf mərhələlərini öyrənmək üçün biz elmi araşdırmalara başlamışıq.

Kür-Araz ovalığının torpaqları. Kür-Araz ovalığının torpaqlarının zonal növü boz, boz-çəmən və boz-qonur torpaqlardır. Bu torpaqlar az humuslu, akkumlyativ-karbonat bölməsinə daxildirlər ki, bu da zəif humusluluqla, karbonatlarla zənginləşmiş, tez həll olan duz və gipslərlə xarakterizə olunur.

Müasir nomenklaturalarda boz torpaqlar Harlik Calsisols, boz-qonur torpaqlar isə Cypsic Calsisols adlandırılırlar. Bu torpaqlar yovşan-şoranlı və efemer bitki qrupu altında formalaşır. Boz-qonur torpaqlar müəyyən zonal uyğunluğa malik deyillər. Onlar əsasən Abşeron yarımadasında yayılmışlar və lokal olaraq Bozdağın ətəyində yerləşirlər. Qeyd olunmuş obyektlərin bir-birindən xeyli uzaqda yerləşmələrinə baxmayaraq geoloji-geomorfoloji və bioiklim şərtləri üzrə onlar kifayət qədər oxşardırlar.

Abşeron yarımadası çöküntülər, qumdaşı, gil, yuxarı tabaşir-kaynozoy dövrünün əhəngdaşı kompleksi kimi xidmət göstərir. Qərb hissədə gilli süxurlar və onların aşınmasından əmələ gəlmiş məhsullar geniş yayılmışdır, əhəmiyyətli dərəcədə gipslilik və şoranlaşma ilə fərqlənilirlər.

Şərqi düzənlik hissəsi qum və balıqqulağından ibarət olan əhəngdaşı ilə örtülmüşdür. Bozdağ regionu Abşeron yarımadasının şoranlaşmış çöküntülərindən və dördüncü dövrə aid edilən çöküntülərdən, həmçinin onların aşınma məhsullarından formalaşmışdır.

Boz-qonur torpaqlar aşağıdakı yarımtiplərə bölünürlər: tipik boz-qonur torpaqlar, tam inkişaf etməmiş boz-qonur torpaqlar, ibtidai boz-qonur torpaqlar, suvarılan boz-qonur torpaqlar.

Tipik boz-qonur torpaqlar – Bu torpaqlar drenajlaşmış təpə-lək dağətəyi düzənlikdə, arid iqlim şəraitində, kasıb bitki örtüyü altında formalaşıblar.

Əsas torpaqəmələgətirən süxurlar üçüncü dövr şoranlaşmış gillər (əsasən gipslik) və onların aşınma məhsullarıdır.

Boz-qonur şoran torpaqlar – bu torpaqlar profilinin genetik qatlarının aşağıda göstərilmiş sistemi ilə səciyyələndirilir:

AYca – A(Bcas – Bca(se) – BCcas – CcaS

Tam inkişaf etməmiş boz-qonur torpaqlar –

Bu torpaqlar möhkəm əhəngdaşlarının olduğu şərqi düzənlikdə geniş yayılmışlar. Onların arasında həmçinin yumşaq, qumlu-balıqqulağı materialları olanlara da rast gəlinir. Bu torpaqlarda narin torpaqların gücü 50-70 sm bərabərdir. Torpaqlar əsasən şoranlaşmayıb, lokal olaraq az şoranlaşmış torpaqlara da rast gəlinir. Boz-qonur tam inkişaf etməmiş torpaqların torpaq profilinin quruluşu aşağıdakı kimidir:

AY – A / Bcase – Bca – CD – D

İbtidai boz-qonur torpaqlar – Onlar tam inkişaf etməmiş qalıqlar kompleksi kimi geniş yayılmışlar və torpaq profilinin az inkişaf etməsi ilə fərqlənilirlər. Burada torpaqəmələgəlmə ilkin mərhələdədir və geoloji proseslər üstünlük təşkil edir. Əksər hallarda az humuslu torpaqlar qumlu, balıqqulaqlı və ya möhkəm əhəngdaşı olan torpaqlarda formalaşırlar.

Boz-qonur primitiv torpaqlar torpaqlar profilinin genetik qatlarının aşağıda göstərilmiş sistemi ilə səciyyələndirilir:

AYca – CD – D

Boz torpaqlar – Cənub-Şərqi Şirvan, Abşeron, Naxçıvan düzənliyinin quru subtropik çöllərinin arid hissəsinə nisbətən məhdud şəkildə yayılması ilə səciyyələnir. Bitki örtüyü qarqan, qarqan-yovşan və yovşan-efemer assosiasiyalardan ibarətdir.

Azərbaycanın torpaqlarının boz torpaq növü üçün litogenlilik əlamətlərinin olması xarakterikdir. Yüngül süxurlar üzərində adətən şoranlaşmamışlar, nisbətən solğun torpaqlar inkişaf edirlər. Şoranlaşmış Abşeron gillərinin üzərində isə şoran və şorakətli qalıqlar formalaşırlar.

Boz torpaqlar iki yarımtipə ayrılırlar:

1. Çəmənləşmiş boz
2. Çəmən-boz.

Respublikanın torpaqsünasları tərəfindən analiz edilən digər nomenklatura bölməsi teksturaca diferensiasiya olunmuş idi. Bu bölmə sərt mineral hissəciklərin paylaşdırılması prosesləri ilə bağlıdır ki, bu da dərin aşınmanın qarşılıqlı təsir göstərən elementar proseslər kompleksinin nəticəsidir.

Müzakirə olunan bölmə Azərbaycanın yarım rütubətli subtropik zonasında yayılmışdır. Bura aşağıdakı torpaq vahidləri daxildir: sarı -qonur dağ-meşə torpaqlar (Eluvic Luvisols), sarı- dağ-meşə torpaqlar (Chomik Luvisols), dağ-meşə sarı torpaqlar (Livic Planosols), sarı psevdopodzollu torpaqlar (Albic Planosols), sarı qleyli torpaqlar (Cleyic Acrisols).

Beynəlxalq təsnifata müvafiq olaraq bu torpaqlar Lyuvizoli qrupuna daxildirlər.

Podzollu-sarı tip Plansoli qrupuna aiddir ki, bu da dağların qranulometrik tərkibinin gilləmiş düzənlik torpaqları deməkdir. Bu torpaqların morfoloji quruluşunda xarakterik diaqnostik göstəricisi A və B qatlarında dəmir-manqan birləşmələrinin ləkə şəklində olması və qleyləşmə prosesinin nəzərə çarpmasıdır. Profilin orta hissəsində su keçirməyən horizontuna görə Bİ və səthi horizontların rütubətlənməsidir. Həmin bölmə üçün səciyyəvi xüsusiyyət mineral hissəciklərin parçalanması, intensiv yuyulma, üzvü kütlənin çürüməsi və əsasların çıxarılması, həmçinin orqanik mineral və mineral birləşmələr formasında torpaqların profilinin lilli-kalloid hissəsidir.

Baxılan torpaqlar əsasən Lənkəran vilayətində yayılmışdır.

Lənkəran vilayəti- Lənkəran vilayəti Azərbaycanın beş fiziki-coğrafi sahələrindən biridir. Rütubətli subtropiklər zonası dəniz ovalığı və Lənkəran vilayətinin alçaq dağlarına uyğunlaşdırılmışdır. Öz fiziki-coğrafi şəraitinə görə Lənkəran vilayəti iki hissəyə bölünür: denudasiya zonası olan vulkanik, çöküntülü süxurlar olduğu Lənkəran dağ sistemində və akkumulyasiya zonası olan Lənkəran ovalığına.

Torpaqəmələgətirən və ana süxurların tərkibi və xüsusiyyətləri mövsümi və çoxillik hidrotermik rejimi nəzərə alaraq torpaqların dəyişməsində böyük rol oynayırlar. Mövcud sistemə uyğun olaraq bu sahədə dominant olan torpaqları gözdən keçirək (M.Y.Salayev, M.P.Babayev və başqaları).

Sarı dağ-meşə torpaqları - Təpə-dağ ətəyində geniş yayılmış aşınmanın sarı qatında inkişaf edirlər. Ərazilərin relyefinin qəliz birləşməsi Xəzər dənizi ilə qarşılıqlı təsir zamanı torpaq iqlim nisbətində istisna müxtəlifliyinə səbəb olur. Bütün vilayətin ümumi xüsusiyyəti payız və qış aylarında olan rütubətlik və uzun sürən yay quraqlığıdır.

Vilayətin tipik sarı torpaqları üçün genetik profilin kifayət qədər aydın diferensiasiyası, elüviumun aydın görünən xüsusiyyətləri, liogenliliyin əlamətləri və mövsümi səthi qleylənməyə meyillilik xarakterikdir.

Lənkəran vilayətinin sarı torpaqları çox müxtəlif bioiqlim və geomorfoloji şəraitdə inkişaf edir. Buna görə də sarı torpaqlar qrupuna 4 torpaq tipi aiddir: sarı-qonur -dağ-meşə torpaqlar; sarı - dağ-meşə torpaqlar; sarı-pseudopodzol torpaqlar; sarı qleyli torpaqlar.

Sarı-qonur -dağ-meşə torpaqlar – qonur meşələrdən rütubətli subtropikli torpaqlara keçən torpaqlardır və həmişəyaşıl kolluqlu enliyarpaqlı meşələrdə formalaşırlar. Sarı-qonur - dağ-meşə torpaqlar (Talış) humusla az doymuş torpaqlara aiddir. Burada onun tərkibi 3-4% təşkil edir. Torpaq məhlulunun reaksiyası turşudur: pH bərabərdir 4,4-4,6-5,3-5,9, bu da hopmuş AL iştirakı ilə izah olunur. Bu torpaqların morfoloji quruluşunun

xüsusiyyətləri profilin dəqiq diferensiasiyasıdır. Az qalınlıqlı humuslu horizont 10-17 sm əhatə edir.

Mikromorfoloji tədqiqatlar optiki istiqamətlənmiş gillərin torpaqda olmasını göstərir. Lənkəran vilayətinin sarı-qonur - dağ-meşə torpaqları əsasən dik yamaqlara uyğunlaşıblar və əsasən dik yamac və yüksək drenajlanma şəraitində inkişaf edirlər. Bu torpaqlar müxtəlif torpaqəmələgəlmə süxurlarının elüviumlarında rast gəlinir, profil kifayət qədər inkişaf edib, genetik horizontlar kifayət qədər aydın əks olunub:

AO – ATvz – AELvz – A / BTpzç – BTdpç – CL.

Sarı dağ-meşə torpaqlar – Azərbaycanın rütubətli subtropiklərinin tipik nümayəndələri olan torpaqlardır. Coğrafi olaraq 100-150 m-dən 600-700 m-dək hündürlüklərdə orta və alçaq dağ zolaqlarına uyğunlaşıblar.

Dağ-meşə torpaqları nisbətən qısa profilə, az qüvvətli və orta qüvvətli xırdatorpaqlı qatlı qısa profilə, əsasən yuxa və orta qalınlıqların torpaq qatına malik olur. Lənkəran ovalığında, həmçinin Talış zonasında əsasən meşə tipli torpaqəmələgəlmə üstünlük təşkil edir. Sarı dağ-meşə torpaqları ağır gillicəli və gilli mexaniki tərkiblə səciyyələnir.

Sarı dağ-meşə torpaqlarının tərkibində çoxlu miqdarda humusun olması tökülmüş meşə yarpaqlarından asılıdır və o, profil üzrə bərabər şəkildə paylanır.

Təsnifata əsasən sarı dağ-meşə torpaqlarının morfoloji quruluş və fiziki-kimyəvi xüsusiyyətlərinə görə aşağıdakı yarım tiplərə ayrılırlar: tipik sarı-qonur dağ-meşə torpaqları, dağ-meşə sarı pseudopodzol torpaqlar.

Tipik sarı-qonur dağ-meşə torpaqları– Bu torpaqlar alçaq dağlığın dərə-təpəli relyef şəraitində subtropik meşələr altında yayılmışdır. Əsas torpaqəmələgətirici süxurlar sarı rəngli aşınma qabığının çökmüş məhsullarından ibarətdir.

Təsvir edilən torpaqlar morfoloji cəhətdən profilin zəif ayrılması ilə fərqlənir. Bu torpaqların mexaniki tərkibi ağırdır, əsasən gillidir. Çox vaxt torpaqəmələgətirici süxurlar kimi karbonatsız delüvial gillicələr çıxış edir. Sarı dağ-meşə torpaqlarının morfoloji profili aşağıdakı kimidir:

AOv – AELçv – Bgvç – BgpL – C/ Dç.

Dağ-meşə sarı pseudopodzol torpaqları – Dağ ətlərinin bütün dağətəyi düzənliklərini və qismən şleyf hissəsini əhatə edirlər. Bu torpaqlar delüvial prolüvial gilli qatlarda formalaşırlar. Onlar ağır mexaniki tərkiblə və 28-37 mq/ekv əsasların yüksək həcmliyi ilə səciyyələnir.

Dağ-meşə sarı pseudopodzol torpaqları üçün morfoloji horizontların aşağıdakı sistemi səciyyəvidir:

AY – AELİgç – BTgç - B/ Cgve – CL.

Sarı qleyli torpaqlar – Lənkəran vilayətinin böyük hissəsini (əsasən Dənizkənarı zonasının cənub

hissəsini) tutur. Torpaqlarda rütubət əmələ gəlmədikdə qleyəmələgəlmə və podzoləmələgəlmə şəraitinin inkişafı üçün şərait yaranır. Sarı qleyli torpaqlar alçaq hirkan tipli meşələr altında formalaşmışdır. Profil üçün daha xarakterik əlamət güclü qleyəmələgəlmədir. Bu torpaqlar üçün genetik profilin aşağıda göstərilmiş sistemi səciyyəvidir:

AYv – AELg – A/ BTg – BTgч B / Cg – CL.

Hər iki regionun baxılmış bütün torpaq tipləri müvafiq bölmələrdə zəruri təsvir və informasiya verilənləri ilə torpaq profili formasında torpaq muzeyində təqdim edilmişdir (Babayev M.P.,

Orucova N.H., Mirzə-zadə R.İ., Bayramov E.Ş., Ramazanova F.M., 2001; Babayev M.P., Mirzə-zadə R.İ., 2006; Babayev M.P., Mirzə-zadə R.İ., 2007; Mirzə-zadə R.İ., 2012; Mirzə-zadə R.İ., 2018; Mirzə-zadə R.İ., 2018).

Nəticə. Ədəbiyyat mənbələrinin, həmçinin Kür-Araz ovalığı torpaqlarının təsnifat və morfologiyası üzrə mövcud əsas verilənlərin nəzəri analizi aparılıb.

1. Mövcud nomenklaturaya əsasən Lənkəran vilayətinin torpaqlarının əsas morfoloji xüsusiyyətləri təhlil olunub.

ƏDƏBİYYAT

1. В.Р.Волобуев - Эколог - генетический анализ почвенного покрова Азербайджана, Баку, 1962, 75 с. 2. Волобуев В.Р. - Опыт сравнительного рассмотрения классификации почв, Ж-л Почвоведение №4, 1980, с.27-36. 3. Мəmmədov G.Ş. - Azərbaycanın torpaq ehtiyatları, Bakı, Elm, 2002, 132 s. 4. Салаев М.Э. - Диагностика и классификация почв Азербайджана, Баку, Элм, 1991, 240 с. 5. Салаев М.Э., Babayev M.P., Cəfərova Ç.M., Həsənov V.H. - Azərbaycan torpaqlarının morfogenetik profili, Bakı, 2004, 202 s. 6. Алиев Г.А. - Почвы Большого Кавказа, Баку, Элм, 1978, 156 с. 7. Ковалев Р.В. - Почвы Ленкоранской области, Баку, Изд-во АН Аз.ССР, 1966, 336с. 8. Бабаев М.П., Джафарова Ч.М., В.Г.Гасанов - Современное классификация почв Азербайджана, Т və А i-nun əsər. XVI c., Bakı, 2004, səh. 53 - 79. 9. Babayev M.P., Həsənov V.H., Cəfərova Ç.M. - Azərbaycan torpaqlarının müasir təsnifatı, Bakı, 2006, 360 səh. 10. Babayev M.P., Həsənov V.H., Cəfərova Ç.M., Hüseynova S.M. - Azərbaycan torpaqlarının morfogenetik diaqnostikası, nomenklaturası və təsnifatı, Bakı, 2011, 452 s. 11. Əzizov Q. - Kür-Araz ovalığının meliorasiya olunan torpaqlarının su-duz balansı və onun nəticələrinin elmi təhlili, Bakı, Elm, 2006, 260 s. 12. İsmayilov A.İ. - Azərbaycan torpaqlarının informasiya sistemi, Bakı, 2004, 305 c. 13. Babayev M.P., Mirzəzadə R.İ. və b. - Azərbaycanın təməl torpaq təsnifatının nümunəvi biomorfogenetik diaqnostikası (töv. Azərb, rus, ing., alman və fransız dillərində verilib), Bakı, 2001, 41 səh. 14. Babayev M.P., Mirzəzadə R.İ. - Torpaq muzeyi, T və A i-nun əsər. XVI c., Bakı, 2004, səh. 106-116. 15. Бабаев М.П., Мирза-заде Р.И. - Почвенный музей, как методологический центр по изучению и охране почвенного генофонда Азербайджана, Матер. Межд. Конф. «Экология и биология почв: проблемы диагностики и индикации», Ростов-на-Дону, 2006, стр.32-34. 16. Babayev M.P., Mirzəzadə R.İ. - Использование информационной базы различных почвенных типов при создании Красной книги Азербайджана, Torpaqşünaslıq və Aqrokimya institutun əsər., C.22, № 1-2, «Elm», 2015, səh. 19-23. 17. Бабаев М.П., Мирза-заде Р.И. - Охрана генофонда Азербайджана, Azərbaycan Torpaqşünaslar Cəmiyyətinin Əsərlər Toplusu XIV cild, Bakı: Elm, 2016, s.66-69

Почвенный музей, как научный центр исследования, по рациональному использованию и охране почвенных ресурсов Азербайджана

Р.И.Мирза-заде

Использование и сохранение генетических ресурсов окружающей среды, в том числе и почв, имеет не только важное научное, но и общегосударственное значение. Требуется безотлагательно принять меры в целях сохранения генетических ресурсов растений, животных и почв, распространенных в девяти климатических зонах республики. Особое внимание должно уделяться охране рациональному использованию почв республики, которые в достаточной степени подвергнуты деградационным процессам в результате антропогенной деятельности.

Естественно, что научные исследования должны быть направлены не только на изучение характерных особенностей почв, но и помочь общественности правильно осознать, каково место человека в экосистеме.

Поэтому, государственные (административные) структуры должны создавать центры и информации, парки, музеи для того, чтобы знакомить подрастающее поколение и население с окружающей средой и охраной их богатств.

Учитывая, что в Азербайджане распространены и получили развитие многие уникальные, эндемичные, в том числе эталонные типы почв, то их изучение в почвенном музее на всех этапах развития почвоведения имеет большое научное значение. Для дальнейшего усовершенствования систематики и классификаций изучаемых почв, а также оценки их значимости в формировании природных экосистем.

Ключевые слова: почва, музей, этапы развития, систематика, зоны.

Soil Museum, as a research center for research on the rational use and protection of soil resources of Azerbaijan

R.I. Mirza-zade

The use and preservation of genetic resources of the environment, including soils, is of not only scientific, but also of national importance.

It is required to take urgent measures in order to preserve the genetic resources of solutions, animals and soils that are common in 9 climatic zones of the republic. Special attention should be paid to the rational use of soils of the republic, which are sufficiently subjected to degradation processes as a result of anthropogenic activities.

Naturally, scientific research should be directed not only to the study of the characteristic features of the soil, but also to help the public to properly understand what is the place of man in the ecosystem.

Therefore, state bodies should create centers and information, parks, museums in order to acquaint the younger generation and the population with the environment and the protection of their wealth.

Considering that many unique, endemic, including reference soil types are widespread and developed in Azerbaijan, their study in the soil museums at all stages of the development of soil science is of great scientific importance. To further improve the systematics and classifications of the studied soils, as well as assess their importance in the formation of natural ecosystems.

Keywords: soil, museum, stages of development, systematics, zones.